

Warchałowski, Krzysztof

"Ustawa XII tablic. Rekonstrukcje doby Renesansu", Maria Zabłocka, Warszawa 1998 : [recenzja]

Mazowieckie Studia Humanistyczne 6/1 2, 233-236

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

resów naszych państw i narodów, jako książki przełamujące zastarzałe koncepcje chadecji i nacjonalistów w świadomości niektórych Polaków i Ukraińców.

Z tych powodów obie monografie zasługują na szerokie upowszechnienie nie tylko w sferach naukowych, ale i wśród szerokich rzesz czytelników.

Antoni Serebnicki

Maria Zabłocka, *Ustawa XII tablic. Rekonstrukcje doby Renesansu*, Wydawnictwo LIBER, Warszawa 1998, str. 198.

Na rynku wydawniczym ukazała się książka autorstwa profesor Marii Zabłockiej pt. *Ustawa XII tablic. Rekonstrukcje doby Renesansu*. Maria Zabłocka jest profesorem Uniwersytetu Warszawskiego, wicedyrektorem Instytutu Historii Prawa, kierownikiem Pracowni Bibliograficznej. Jest cenionym dydaktykiem, zajmuje się prawem rzymskim, głównie osobowym i rodzinnym oraz zobowiązaniami. Jest wybitną znawczynią historii źródeł prawa. Duże uznanie zyskała jej praca pt.: *Przemiany prawa osobowego i rodzinnego w ustawodawstwie dynastii julijsko-klaudyjskiej*. Jest współautorką podręcznika *Prawo rzymskie. Instytucje*. W jej dorobku znajduje się także wiele artykułów. Redaguje Bibliografię historycznoprawną, zamieszczaną co roku w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym”.

Nie budzi dziś wątpliwości, że Ustawa XII tablic, której dotyczy recenzowana książka, była owocem prac Decemwirów, powstałym w V w. przed Chrystusem. Formalnie nie została ona nigdy uchylona, a i dziś stanowi inspirację dla badaczy starożytności. Ustawa XII tablic od początku wzbudzała powszechne zainteresowanie. Rzymianie darzyli ją ogromnym poważaniem. Juryści rzymscy jeszcze w sześćset lat po jej spisaniu komentowali zawarte w niej postanowienia. W przepisach Ustawy znalazły wyraz wykształcone w prawie rzymskim pewne fundamentalne pojęcia prawa cywilnego – własność prywatna, możliwość rozporządzania w testamencie majątkiem na wypadek śmierci oraz rozgraniczenie praw rzeczowych i zobowiązań. Te fundamentalne pojęcia wywarły wielki wpływ na podstawowe konstrukcje cywilistyczne nowożytnych prawodawstw. Dlatego Ustawą XII tablic interesowano się nie tylko w starożytności, lecz także w czasach późniejszych. Niestety sama Ustawa nie zachowała się, gdyż została zniszczona w czasie najazdu Gallów około 390 r. przed Chrystusem. Jednakże już w starożytności starano się odtworzyć jej treść. Prawdopodobnie pierwszej rekonstrukcji Ustawy dokonał rzymski jurysta Sextus Aelius w dziele zwanym *Tripertita*. Następnie wielu jurystów pisało komentarze do Ustawy, cytując jej słowa lub ich parafrazę. W czasach Renesansu, kiedy zwrócono się w kierunku kultury antycznej, odrodziło się zainteresowanie Ustawą XII tablic. Jej rekon-

strukcją zajęli się badacze nurtu humanizmu prawniczego, których celem było nie tylko odtworzenie treści, ale i systematyki starożytnych źródeł prawa. Pierwsze próby odtworzenia Ustawy podjęli we Francji Aymarus Rivallius i we Włoszech neapolitańczyk Alexander ab Alexandro. Rekonstrukcje te są przedstawione i omówione w pierwszym rozdziale książki. Właściwie nie można nazwać ich właściwymi rekonstrukcjami. Aymarus Rivallius w swoim dziele *Civilis historiae Iuris* starał się przedstawić treść Ustawy, ale w jego pracy trudno doszukać się odzwierciedlenia systematyki zbioru Decemwirów. W wielu przepisach łączy on różne, zupełnie nie związane ze sobą problemy. Kiedy indziej to samo zagadnienie przedstawia w kilku miejscach. Również praca Alexandra ab Alexandro *Genialium Dierum Libri Sex*, choć stanowi przedstawienie starożytnego prawa porównawczego, nie jest rekonstrukcją Ustawy XII tablic we właściwym tego słowa znaczeniu. Niejednokrotnie cytuje on pewne sformułowania zbioru Decemwirów, ale czyni to w sposób zupełnie dowolny bez jakiegokolwiek porządku czy schematu. Także u niego te same zagadnienia są poruszane kilkakrotnie. Dlatego, choć z pracy Rivalliusa i Alexandra ab Alexandro można dowiedzieć się wiele o treści Ustawy, to jednak nie dają one wyobrażenia o kolejności poruszanych tam zagadnień. Dopiero następcy Aymarusa Rivalliusa i Alexandra ab Alexandro starali się odtworzyć nie tylko treść, ale i kolejność przepisów Ustawy XII tablic.

Pierwszym autorem, który zwrócił uwagę na systematykę zbioru Decemwirów, był Johann Oldendorp (jemu profesor Maria Zabłocka poświęca drugi rozdział książki). Na szczególną uwagę zasługuje jego dzieło zatytułowane *Iuris naturalis sive elementaria introductio iuris naturae gentium et civilis*. W pracy tej ułożył on zebrane fragmenty Ustawy w XII tytułach mających obrazować XII tablic. Nawiązanie do XII tablic było jednak czysto formalne, ponieważ przy próbie rekonstrukcji Ustawy oparł się on na zastosowanym przez Cicerona, przyjętym później trójpodziale: *ius sacrum* – *ius publicum* – *ius privatum*. Jednak należy zauważyć, że zarówno w części poświęconej prawu sakralnemu, jak i publicznemu zawarł Oldendorp wiele przepisów, które w Ustawie nie mogły się znajdować (omawia np. kompetencje urzędników, których w V w. nie powoływano). W części poświęconej prawu prywatnemu zastosował Oldendorp niespotykaną nigdzie systematykę: prawo osobowe i rodzinne, prawo spadkowe, proces, prawo rzeczowe i na końcu zobowiązania. Przy tworzeniu swojej rekonstrukcji Oldendorp opierał się na tekście Digestów.

Rekonstrukcja Ustawy XII tablic, dokonana przez Oldendorpa, jest z pewnością dużo lepsza od prób czynionych przez Revalliusa i Alexandra ab Alexandro, bowiem zawiera pewną systematykę materiału, która, mimo że błędna, stanowiła istotną nowość.

Trzeci rozdział książki profesor Zabłocka poświęca rekonstrukcji Ustawy XII tablic dokonanej przez Hotomanusa i jej wpływie na późniejsze palingenezje tejże

Ustawy. W swojej rekonstrukcji zawartej w *De legibus duodecim tabularum tripartita* Hotomanus w dużym stopniu opierał się na tekstach Cicerona. Podobnie jak Oldendorp, podzielił całość materiału na *ius sacrum*, *ius publicum* i *ius privatum*. W prawie prywatnym zastosował trójpodział znany z instytucji Justyniańskich na *personae-reus-actiones* i konsekwentnie się go trzymał. Tekst odtworzony przez Hotomanusa, choć w innej kolejności niż we współczesnych rekonstrukcjach, obejmuje prawie cały materiał, jaki przypisywany jest obecnie Decemwirom. Wielką zasługą Hotomanusa jest również to, że przy odtwarzaniu tekstu po raz pierwszy zaproponował dwojaki, stosowany do dziś, sposób przywoływania tekstu. Tam, gdzie był pewien słów Ustawy, przytaczał je wielkimi literami, z użyciem czasowników w trybie rozkazującym, gdy miał wątpliwości – zapisywał tekst małymi literami. Dla upowszechnienia znajomości tekstów Ustawy XII tablic duże znaczenie miało dołączenie jej rekonstrukcji, zatytułowane *Fragmenta Veteris Iuris Romani: hoc est Legis XII Tabularum, ex variis authoribus collecta* do IV tomu wydania *Corpus Iuris Civilis*, (Lugduni 1600).

Pierwszej nowożytnej rekonstrukcji Ustawy XII tablic dokonał jednak dopiero Jacobus Gothofredus. Jego rekonstrukcja jest oparta na naukowych założeniach, polegających na szukaniu odpowiedniego porządku Ustawy w samych źródłach. Gothofredus nawiązał częściowo do prac swoich poprzedników, nie zrywając całkowicie z podziałem na *ius sacrum* – *ius publicum* – *ius privatum*. Jednak jego zasługą jest wysunięcie na plan pierwszy *ius privatum*, jako tej części prawa, która stanowiła główny przedmiot zainteresowań Decemwirów.

Rekonstrukcja Gothofredusa, na której opierali się jego następcy w XIX i XX w., uważana jest powszechnie za odtworzenie nie tylko treści, ale i właściwej kolejności przepisów spisanych na XII tablicach.

Dzięki tym wszystkim spostrzeżeniom oraz naukowym założeniom rekonstrukcja Gothofredusa ma nieprzemijające wartości. Autor nie dał się zwieść dążeniom do przedstawienia konsekwentnego podziału przepisów Ustawy. Wydaje się, że był raczej zwolennikiem oryginalności zbioru Decemwirów, a nie w pełni logicznej systematyki. Praca Gothofredusa stanowiła podstawę do dalszych prób rekonstrukcji, jakie sporządzali Dirksen, Schoel, Voight, Brins, Girard, Riccobono i ich następcy. Jednak i ona rodzi wiele pytań. Należy się spodziewać, że odpowiedzi na niektóre z nich przyniesie nowa, poprawiona palinogeneza Ustawy XII tablic, przygotowana przez włoskich romanistów.

Monografię profesor Marii Zabłockiej należy powitać z największym zainteresowaniem na rynku wydawniczym. Jej książka jest prawdziwym fenomenem wśród prac, które zajmują się problematyką tego okresu. Dzieje się tak dlatego, że dotychczasowe badania nad tekstem Ustawy XII tablic i prawem tego okresu, nie poruszały zagadnienia rekonstrukcji Ustawy dokonywanych przez szesnastowiecznych humanistów. Książka profesor Zabłockiej jest więc niewątpliwie pierwszą tego typu publikacją. Jej temat jest ponadto szalenie aktualny dla badań nad

historią i historiografią prawa rzymskiego. Przedstawiona praca opiera się na gruntownej znajomości źródeł i literatury, co jeszcze bardziej podnosi jej walory poznawcze i dydaktyczne. Ma ona także duże znaczenie badawcze nie tylko dla nauki prawa rzymskiego, lecz również dla innych dyscyplin nauki o świecie antycznym: historii i filologii. Choć książka adresowana jest głównie do znawców prawa rzymskiego, to jednak każdy, kto pragnie poszerzenia swoich horyzontów poznawczych odnajdzie w tym opracowaniu coś interesującego.

Ks. Krzysztof Warchałowski

Jan Sobczak, *Cesarz Mikołaj II. Młodość i pierwsze lata panowania 1868–1900*, cz. I: *Młodość*, cz. II: *Na tronie*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, Olsztyn 1998, str. 362, str. 284.

„Mówi się, że wszystkie biografie są fałszywe, a ich wartość polega, co najwyżej na tym, że pozwalają więcej odtworzyć epokę, na jaką dane życie przypadło” (s. 7), tak zaczął biografię Mikołaja II historyk, od niedawna olsztyński, Jan Sobczak. Prezentowana rozprawa to rezultat przeszło dziesięcioletniej, momentami żmudnej, kwerendy źródłowej w polskich i obcych archiwach. Wobec zalewu tandetą czy pseudonaukowym bełkotem prac poświęconych ostatniemu z carów warto zwrócić uwagę na tę niezwykle wartościową rozprawę naukową.

Jan Sobczak urodził się 3 czerwca 1932 r. w Gorzynie, studia wyższe I stopnia ukończył w 1953 r. w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi, zaś II° (magnisterskie) w 1955 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Następnie do 1959 r. przebywał na aspiranturze w Uniwersytecie Moskiewskim im. M. Łomonosowa. Napisał tam rozprawę doktorską ze względu na utrudnienia pozanaukowe obronił w zmodyfikowanej postaci w Instytucie Historycznym im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 1975 r.¹ Promotorem pracy był profesor Jerzy Ochmański. Tam też w cztery lata później habilitował się w zakresie najnowszej historii Polski i powszechnej². Jest autorem sześciu książek indywidualnych, 31 napisanych we współpracy autorskiej i pracach zbiorowych (w tym pięć obcojęzycznych). Znaczna część jego dorobku obejmuje biografistyka³.

¹ Wydana jako *Współpraca SDKPiL z SDPRR 1893-1907. Geneza zjednoczenia i stanowisko SDKPiL wewnętrzna SDPRR*, Warszawa 1980 (str. 746).

² Tytuł rozprawy *Lenin a Polacy i sprawa polska (studium z zakresu polskich kontaktów Lenina i percepcji idei leninowskich w polskim ruchu robotniczym 1887–1924)*.

³ M. in. w *Encyklopedii Rewolucji Październikowej*, (współredaktor z L. Bazylowem), Warszawa 1977, Warszawa 1987; *Postacie z przełomu wieków. Z kręgu działaczy SDKPiL* Warszawa 1983 (współautor).